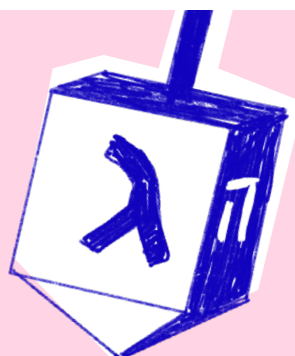
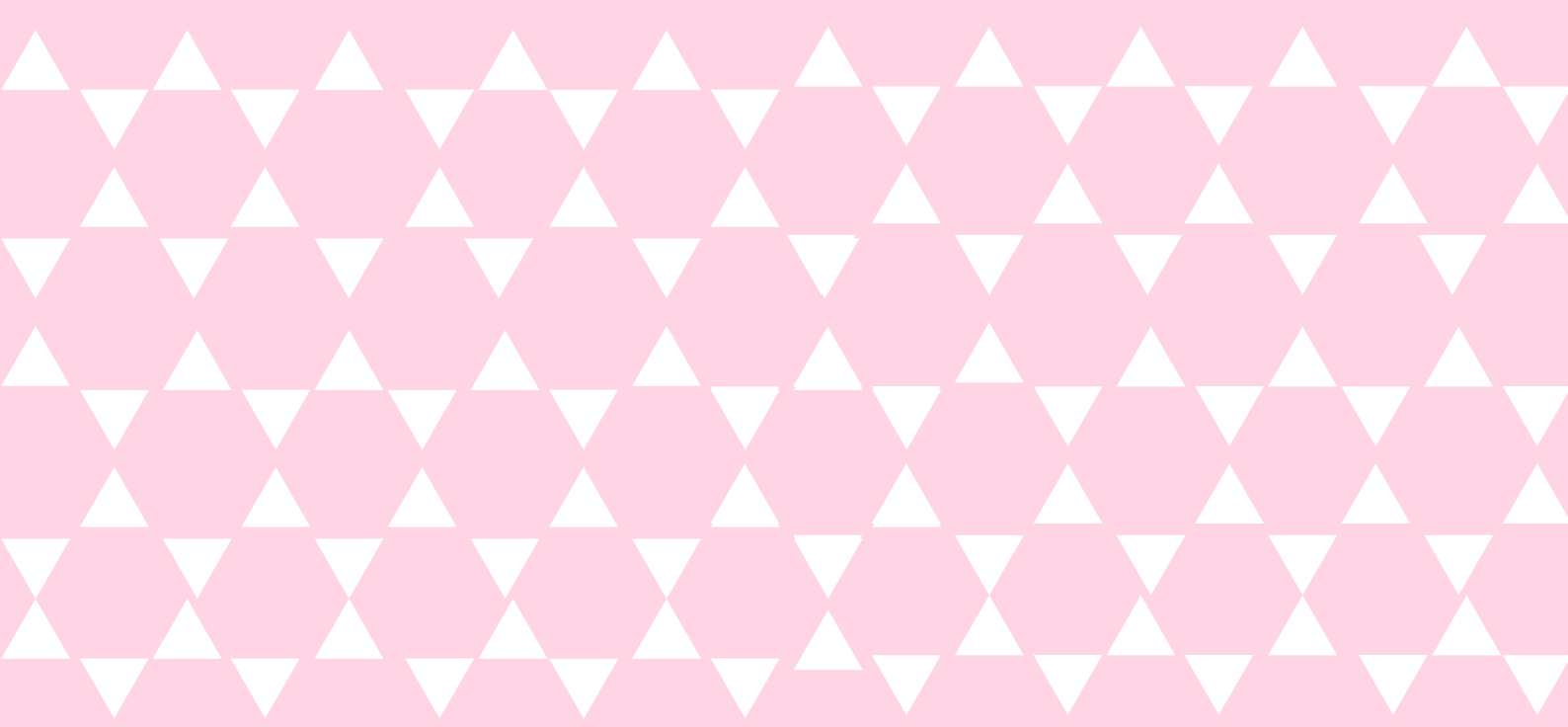

Miło Was poznać

Krótki przewodnik po żydowskiej tradycji
i kulturze dla Nauczycielek i Nauczycieli

Drogie Nauczycielki, drodzy Nauczyciele,

oddajemy w Państwa ręce, a może raczej na ekrany Państwa komputerów, publikację towarzyszącą dwóm cyklom filmów stworzonych przez Olę Szmidę oraz Katarzynę Pajzderską, skierowanych do uczniów szkół podstawowych. Bohaterkami i bohaterami tych obrazów są polskie Żydówki i polscy Żydzi (a w filmie pod tytułem *Byle do weekendu. Dzieci Abrahama* – także polska muzułmanka i polska katoliczka), osoby młode, bardzo młode oraz zupełnie dorosłe, będące w różnych miejscach swojego życia i parające się różnymi zajęciami.

Większość występujących w filmach osób jest jednak zbliżona wiekiem do Państwa uczniów i uczennic. Jak nietrudno zauważyć, reżyserki starały się z jednej strony pokazać, że niezależnie od wyznawanej religii oraz niezależnie od tego, jak się te młode osoby identyfikują, istnieją pewne zasadnicze podobieństwa pomiędzy nimi a ich rówieśnikami.

Z drugiej zaś strony, w filmach podjęty został problem dyskryminacji jednostek ze względu na ich pochodzenie bądź wyznawaną religię. Źródłem tego problemu jest brak odpowiedniej edukacji, a co za tym idzie – wiedzy, która pozwoliłaby naszemu społeczeństwu być bardziej otwartym na Innego lub po prostu: na drugiego człowieka.

Jednym z filarów działalności Centrum Społeczności Żydowskiej JCC Warszawa jest edukacja. I jako że służymy naszym osobom członkowskim, to właśnie ich wiedzę o żydowskiej tradycji, kulturze i religii chcemy poszerzać i rozwijać. Jednocześnie bliskie są nam wartości pluralizmu i otwartości na drugiego człowieka, dlatego też do uczestnictwa w naszych programach zapraszamy również osoby nie posiadające żydowskich korzeni, a po prostu zainteresowane tym, co mamy do zaoferowania.

Te same cele przyświecały nam oraz Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN podczas pracy nad projektem, którego efektem są wspomniane filmy i niniejsza publikacja. Znajdą w niej Państwo zarówno teksty merytoryczne napisane przez edukatorkę żydowską i pracowniczkę Fundacji Centrum Taubego na Rzecz Edukacji i Życia Żydowskiego – Martę Eichelberger-Jankowską oraz Alicję Abramowicz, główną koordynatorkę programu JCC Warszawa, jak i gotowe scenariusze lekcji stworzone przez edukatorkę Muzeum POLIN, Katarzynę Niewczas. Scenariusze powstały, by ułatwić Państwu pracę z materiałem, jakim są filmy. Zachęcamy do korzystania z nich, jak i do wymyślania własnych zajęć w oparciu o tematy i problemy poruszane w tych materiałach. Teksty z kolei stanowią mają dodatkowe źródło wiedzy o kulturze, tradycji i religii żydowskiej. Zależy nam na tym, by byli Państwo dobrze przygotowani do rozmowy z uczniami o tych elementach naszej tożsamości, a jednocześnie pragniemy brać udział w rozmowie na nasz temat. Z tego powodu przygotowaliśmy dla Państwa tę publikację.

Centrum Społeczności Żydowskiej JCC Warszawa

Miło Was poznać to pakiet edukacyjny, który przybliży uczniom i uczennicom kulturę żydowską. Mamy nadzieję, że dzięki przygotowanym przez nas filmom i scenariuszom zajęć oraz opracowanym we współpracy z Centrum Społeczności Żydowskiej JCC Warszawa materiałom, wspólnie zaciekawimy młodzież tematem różnorodności i zachęcimy Państwa do refleksji nad tożsamością żydowską oraz jej współczesną różnorodnością.

Krótki przewodnik po żydowskiej tradycji i kulturze dla Nauczycielek i Nauczycieli to dopełnienie treści filmów – rozszerzenie wątków, o których mówią bohaterki i bohaterowie. Opracowane przez ekspertki teksty, umożliwiają głębsze zrozumienie wybranych elementów tradycji i historii polskich Żydów. Są jednocześnie fascynującą lekturą o kształtowaniu się i utrzymywaniu tożsamości żydowskiej i skłaniają do refleksji nad tożsamością grupową w ogóle. Co kształtuje daną społeczność? Jakimi wartościami kierują się ludzie różnych wyznań i kultur? Na ile różnimy się od siebie, a w ilu obszarach znajdziemy wspólny język – jako dzieci, rodzice, przyjaciele, osoby zaangażowane w pomaganie innym, itd.? To uniwersalne pytania i prezentowane przez nas filmy są znakomitą zaproszeniem do poszukiwania na nie odpowiedzi – do rozmowy o wartościach i przekonaniach.

Misją edukacyjną Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN jest ochrona pamięci i kształtowanie przyszłości. Wierzimy, że szkoła jest miejscem dialogu i przestrzenią, w której, czerpiąc z doświadczeń polskiej historii, w tym bogatego dziedzictwa polskich Żydów, kształtują się nowe pokolenia obywaterek i obywateli – ciekawych świata i darzących szacunkiem innych ludzi. Mamy nadzieję, że stworzone przez nas materiały będą wspierać i rozwijać tę otwartość.

Życzymy dobrej lektury!

Zespół Działu Edukacji Muzeum POLIN

Abraham

Przyjrzyj się wraz z młodzieżą Abrahamowi i temu, jak jest przedstawiany w każdej z trzech religii. Spróbujcie się zastanowić, dlaczego jest tak ważny dla wyznawców każdej z nich.

Abraham (hebr. Awraham; arab. Ibrahim) to postać istotna we wszystkich trzech religiach monoteistycznych zwanych także abrahamowymi. To pierwsza osoba, która zawarła przymierze z B-giem¹, a Żydzi, chrześcijanie i muzułmanie są jego potomkami. Dla wyznawców judaizmu jest patriarchą, praojcem narodu żydowskiego za sprawą młodszego syna Izaaka (hebr. Icchaka), którego miał z żoną Sarą.

Dla muzułmanów Ibrahim jest prorokiem jak i praojcem Arabów za sprawą starszego syna Isma'ila (hebr. Izmael), którego miał z niewolnicą Hagar. Według Koranu to Isma'il był synem pierworodnym i ojciec to właśnie jego miał przygotować do złożenia w ofierze B-gu.

Dla chrześcijan Abraham jako ten, który uwierzył w B-ga Jedyne, jest praojcem ich wiary. Ofiara Izaaka jest zapowiedzią ofiary Chrystusa na krzyżu i na ołtarzu. W katolicyzmie Abraham jest czczony na równi ze świętymi, a w prawosławiu ma status świętego.

Zarówno w Biblii hebrajskiej, jak i chrześcijańskiej, postać ta pojawia się w Księdze Bereszit (czyli w Księdze Rodzaju), jako dorosły Awram, do którego B-g przemawia po raz pierwszy, gdy ten ma 75 lat, nakazując mu, aby opuścił Haran i wyruszył do ziemi Kanaan. Wcześniejsze wydarzenia z życia Abrahama są opisane w tradycji żydowskiej w tekstach należących do tzw. Tory Ustnej, tj. literatury midraszowej i talmudycznej. Podobne opisy znaleźć można także w najważniejszej księdze islamu – Koranie.

Awram jest w tych hebrajskich źródłach ukazany jako syn Teracha z miasta Ur (w Koranie to Aazar ibn Nahur) – handlarza bożkami pogańskimi, którego rodzina przeniosła się później do miasta Haran. Awram od dziecka jest wyjątkowy, dostrzega istnienie B-ga Jedyne i Stworzyciela. Nie tylko decyduje się odrzucić idolatrię, wiarę swojej rodziny i większości osób z najbliższego

¹ B-g - w naszej publikacji używamy tej formy zgodnie z tradycją żydowską, która zakazuje używania boskiego Imienia i pełnego słowa B-g. W języku hebrajskim istnieje forma zastępcza np. Ha-Szem, które dosłownie oznacza „to Imię”.

otoczenia, ale staje się także jej zagorzałym krytykiem. Warto pamiętać, jak wyjątkowa była to decyzja w świecie, w którym dominowało wielobóstwo.

W filmie ***Byle do weekendu. Dzieci Abrahama*** wszyscy bohaterowie dobrze znają postać Abrahama – ojca duchowego trzech religii monoteistycznych zwanych także abrahamowymi. Oprócz wspólnego przodka, łączy je wiele wspólnych wartości, które zostają wymienione w końcowej części filmu.

Zob. religie abrahamowe ↗

Bar micwa i bat micwa

W filmie *Miło Was poznać* Lea pokazuje naszyjnik z gwiazdą Dawida i mówi, że otrzymała go od rodziców na swoją bat micwę. Gdyby naszyjnik pokazywał chłopiec, mówiłby o bar micwie. Te dwa hebrajskie pojęcia oznaczają kolejno córkę i syna przykazania. Odnoszą się do religijnych Żydów i Żydówek, które, z punktu widzenia halachy (religijnego prawa żydowskiego, o którym piszemy w osobnym haśle), osiągnęły religijną dojrzałość i stały się odpowiedzialne za wypełnianie wszystkich przykazań Tory. Miszna, klasyczne dzieło literatury rabinicznej uzupełniające Torę, wskazuje, że dla chłopców ten wiek przypada na trzynaście lat, dla dziewcząt zaś na dwanaście.

Jednak w powszechnym użyciu te dwa terminy odnoszą się do ceremonii przejścia z wieku dziecięcego do halachicznej dojrzałości. W źródłach historycznych pierwsze wzmianki o bar micwie pojawiają się w XV wieku; o bat micwie z kolei – w wieku XIX, co ma związek z narodzinami i rozwojem liberalnych odłamów judaizmu.

Elementem ceremonii jest czytanie fragmentu Tory w synagodze (w poniedziałek, czwartek lub szabat), czasami (w szabat) połączone także z wygłoszeniem krótkiego kazania na temat tegoż fragmentu. Torę czyta także ojciec osoby, która ma swoją bar micwę. Rodzic wymawia błogosławieństwo, które znosi z niego odpowiedzialność za grzechy dziecka – odtąd potomek samodzielnie będzie odpowiadać za ewentualne niedopełnienie swoich religijnych powinności.

Termin bat micwa pojawia się już w Talmudzie, ale oznacza tam kobietę w pełni odpowiedzialną za wypełnianie przykazań, nie zaś ceremonię przejścia. Pierwsza bat micwa miała miejsce w Nowym Jorku w roku 1922, natomiast o rozpowszechnieniu się zwyczaju celebrowania tego momentu w religijnym cyklu życia Żydówek mówić można od lat czterdziestych XX wieku. Taki stan rzeczy ma związek ze zmieniającym się w czasie podejściem do roli kobiet i ich miejsca w religijnej wspólnoty.

Obecnie przebieg bar micwy, zależy od danej społeczności i od tego, do której z denominacji judaizmu należy. I tak na przykład, choć bar micwy

obchodzone są w wielu odłamach judaizmu ortodoksyjnego, to nie pojawia się tam element rytualnego czytania Tory ze zwoju, zdarza się też, że nie są to indywidualne ceremonie, a grupowe celebracje, dotyczące na przykład całej klasy.

Zob. halacha; judaizm reformowany; miejsca modlitwy; najważniejszy dzień tygodnia;

święte księgi

Chala

„Pieczenie chałki i jedzenie chałki w ilościach ogromnych jest częścią mojej żydowskiej tożsamości” – mówi Maria, jedna z bohaterek filmu **Miło Was poznać**. W materiale poświęconym żydowskim tradycjom kulinarnym Rema i Kamila odwiedzają dom tej pierwszej, gdzie Ninel, siostra Remy, razem z mamą Joasią pieką chałki. Joasia opowiada o tym, co w procesie przygotowywania chałek na szabat jest dla niej najważniejsze i o różnych elementach symbolicznych związanych z chałkami. Nie ulega wątpliwości, że mowa jest o ważnym elemencie żydowskiej tradycji, któremu warto poświęcić uwagę.

W języku hebrajskim chala oznacza „oddzielone ciasto”. Zwyczaj oddzielania ciasta ma swoje źródło w Torze, gdzie w Księdze Liczb mowa jest o tym, iż B-g nakazał ludowi Izraela, by ten odkładał dla kapłanów ze Świątyni Jerozolimskiej część przygotowywanego chleba jako daninę). Według ustaleń poczynionych przez rabinów, prywatne domy miały oddawać 1/24 ciasta, z kolei piekarze 1/48. Nakaz ten dotyczył jednak wyłącznie pieczywa przygotowywanego z pięciu rodzajów zbóż, a mianowicie: z pszenicy, jęczmienia, orkisz, owsa i żyta.

Po zburzeniu Świątyni, gdy nie było już kapłanów, którym należało ofiarowywać chalę, wprowadzono zwyczaj spalania kawałka ciasta wielkości oliwki w ogniu bądź piecu, przy uprzednim odmówieniu odpowiedniego błogosławieństwa. Tradycyjnie ta czynność, która stanowi jednocześnie jedną z micw, jest przypisana kobiecie żydowskiej.

Chala to zatem z jednej strony ów kawałek ciasta oddzielany przed wypiekiem, z drugiej zaś określenie na pieczywo, które przyjmować może rozmaite kształty i formy, w zależności od tego, gdzie i z jakiej okazji jest wypiekane. Najczęściej spotykana w Polsce zaplatana chałka, pojawiła się po raz pierwszy w wiekach średnich na terenie dzisiejszych południowych Niemiec i Austrii. Żydowscy piekarze zaczęli wówczas wypiekać na szabat chleb z białej pszennej mąki dobrego gatunku, by odróżnić pieczywo jedzone podczas święta, od tego spożywanego w dni powszednie, zrobionego z mąki żytniej.

A skoro o szabacie mowa – chałka odgrywa w nim istotną rolę. W filmie wspomina o tym Joanna, ale także Kama, gdy opowiada o spędzaniu szabat

w Moishe House Warszawa. Wspólne pieczenie chałek, a następnie wspólne ich spożywanie sprawiają, że szczególnie silnie kojarzą się one z ciepłem domowego ogniska.

Podczas kolacji szabatowej odmawia się błogosławieństwo nad dwiema chałkami. Liczba ta symbolizuje podwójną porcję manny, którą starożytni Izraelici otrzymali od B-ga, gdy po wyjściu z Egiptu wędrowali przez czterdzieści lat po pustyni. W czasie szabatowej kolacji chałki najpierw leżą przykryte specjalną, często dekoracyjną, serwetą. Przykrywa się je, ponieważ przed błogosławieństwem Ha-Moci (to znaczy: nad chlebem), odmawia się kidusz, czyli błogosławieństwo nad winem. Według tradycji żydowskiej przykrycie chałki ma uchronić ją przed przykrością, którą mogłoby jej sprawić pobłogosławienie wina w pierwszej kolejności. Kolejną rytualną czynnością związaną z chałką jest posypanie jej solą. To nawiązanie do czasów świątynnych, kiedy kapłani oprószali solą ofiary rytualne tuż przed złożeniem ich B-gu.

Zob. micwa; najważniejszy dzień tygodnia

Chanuka

Opowiadając w filmie *Żydzi i My. Znajdź różnice* o tym, czym się różni od znajomych, Radek wspomina o Chanuce. On i jego znajomi świętują w podobnym momencie roku, lecz z całkiem innych okazji. Niektórzy obchodzą Boże Narodzenie, inni Chanukę.

Chanuka, zwana także Świętem Świąteł, to jedno z dwóch żydowskich świąt postbiblijnych, które odnosi się do wydarzeń z II wieku p.n.e. spisanych w Księgach Machabejskich.

W 167 roku p.n.e. na terenach Judei, okupowanej przez armię króla starożytnej Syrii Antiocha IV Epifanesa z hellenistycznej dynastii Seleucydów, podniósł się bunt. Żydowski powstańcy, Machabeusze, mimo iż byli mniej liczni od okupanta, wystąpili przeciwko narzucaniu im greckiej kultury i religii, bezczeszczeniu Świątyni Jerozolimskiej i zakazywaniu praktykowania kluczowych rytuałów i tradycji judaizmu takich, jak obrzezanie, studiowanie Tory i przestrzeganie zasad koszerności. Rebelianci walczyli o wyzwolenie i wolność religijną. W 164 r. p.n.e. Machabeusze pod wodzą Judy odzyskali kontrolę nad Świątynią. Zastali w niej przerażające zniszczenie: wrogowie dopuścili się grabieży drogocennych obiektów rytualnych, postawili posąg boga greckiego Zeusa i składali ofiary ze świń – zwierząt w judaizmie rytualnie nieczystych. W celu odnowienia kultu religijnego Świątynia została oczyszczona i ponownie poświęcona B-gu. Częścią rytuału rededykacji Świątyni było zapalenie menory, lampy stojącej w Przybytku, która powinna się tam palić nieustannie, symbolizując bożą Obecność. Jednak oliwy potrzebnej do utrzymania płomienia było niewiele – mogło jej wystarczyć najwyżej na jeden dzień oświetlenia Świątyni, a wytłoczenie i dostarczenie świeżego zapasu zajęłoby kolejnych osiem dni. I wtedy stał się cud: płomień menory nie zgasł przez cały czas oczekiwania na nową dostawę oliwy. Zostało to odczytane jako znak, iż B-g jest nadal ze swoim ludem, mimo tego, że Świątynia została

zbezczeszczona, a wielu Żydów było zmuszonych do łamania przykazań. Co więcej, powstańcza armia, którą wróg przewyższał liczebnie i zbrojeniowo, odnosiła kolejne zwycięstwa, aż po wyzwolenie Judei spod władzy Seleucydów. Powstanie osiągnęło swoje cele.

Co roku na pamiątkę tych wydarzeń, od 25 dnia miesiąca kislew w kalendarzu żydowskim (zwykle czas ten wypada w grudniu), obchodzone jest Święto Światła. Przez osiem kolejnych wieczorów zapalane są kolejne świece w chanukiji, czyli lampie zbudowanej na wzór menory, ale mającej dziewięć zamiast siedmiu ramion. Każda z ośmiu świeczek symbolizuje kolejne dni trwania cudu, a dodatkowa, dziewiąta (nazywana *szamesem*, czyli pomocnikiem), pełni funkcję świecy zapalającej, gdyż nie wolno odpalać jednej świecy od drugiej. Pierwszego dnia zapalamy jedną świeczkę, drugiego dwie i tak aż do ósmego dnia, kiedy świeczek pali się łącznie osiem.

Chanukiję ustawia się w miejscu widocznym z zewnątrz, najczęściej przy oknie, w celu rozgłaszania chanukowego cudu. Lampy chanukowe są także stawiane w miejscach publicznych. Święto obchodzone jest rodzinnie przez wspólne zapalanie świec, odmawianie błogosławieństw, śpiewanie pieśni, gry i zabawy, np. bączkiem zwanym drejdl'em oraz spożywanie potraw smażonych na oliwie lub oleju takich jak pączki czy placki ziemniaczane.

Rodzinny charakter święta, a także jego miejsce w kalendarzu powodują, że jest ono czasem porównywane do Świąt Bożego Narodzenia. Oba święta mają bardzo optymistyczny wydźwięk i cechuje je radosna atmosfera. Z okazji Chanuki niektórzy dają dzieciom prezenty, co również przypomina tradycję bożonarodzeniową.

Diaspora

„Czuję się bardzo związany z diasporą, ponieważ jestem jej częścią” – stwierdza Radek w filmie **Miło Was poznać**. Jego wypowiedź wybrzmiewa wśród wyznań kilku innych osób, mówiących o swoim stosunku do Państwa Izrael czy opowiadających, tak jak Natalia i Maria, o swoich wrażeniach z pobytu tamże.

Narracja filmu zderza ze sobą diasporę i Izrael, ponieważ stanowią one swoje przeciwieństwa. Z definicji diaspory podanej w materiale wynika, że to określenie odnoszące się do Żydów mieszkających poza Izraelem. Grecki źródłosłów wyrazu diaspora oznacza „rozproszenie”, a hebrajskie *galut* lub *gola* to „miejsce wygnania”.

Z historycznego punktu widzenia okres diaspory trwał od roku 70 n.e., kiedy to wojska rzymskie pod wodzą przyszłego cesarza Tytusa Flawiusza doprowadziły do upadku Drugiej Świątyni Jerozolimskiej, aż do roku 1948, kiedy proklamowano powstanie Państwa Izrael. W tym czasie Żydzi zamieszkiwali różne tereny, a kolejne wydarzenia historyczne sprawiały, że Żydzi byli zmuszeni do migracji. Przykładami wydarzeń, mających wpływ na kształt i wygląd diaspory, są:

- wygnanie Żydów z Półwyspu Iberyjskiego za rządów królów katolickich, Izabeli Kastylskiej i Ferdynanda Aragońskiego, a więc w ostatniej dekadzie XV wieku;
- masowa emigracja Żydów z terenów Europy Wschodniej do Ameryki Północnej w drugiej połowie wieku XIX, spowodowana, między innymi, falą przemocy antyżydowskiej oraz względami ekonomicznymi.

Status diaspory w historiografii żydowskiej jest kwestią problematyczną. Podobnie jak to ma miejsce w chrześcijaństwie, w tradycyjnej teologii żydowskiej *galut* postrzega się jako karę za grzechy zesłaną na Żydów przez B-ga. W chrześcijaństwie grzechem było odrzucenie Jezusa, zaś w teologii żydowskiej – łamanie boskich przykazań. Istnieją także pozareligijne, świeckie interpretacje *galutu*. Dla jednych historyków żydowskich okres diaspory był czasem niekończącego się cierpienia, podczas gdy dla innych stanowił przykład tego, jak Żydzi byli w stanie, pomimo braku własnego państwa, współtworzyć społeczeństwa i kultury miejsc, w których mieszkali.

Zaciekłymi przeciwnikami diaspory byli niektórzy ideologowie syjonizmu, uważający ten okres w historii Żydów za aberrację. Powstanie żydowskiego państwa na terenie *Erec Israel* oraz kultywowany przez nich wizerunek nowego Żyda jako kogoś silnego fizycznie, uprawiającego rolę i ochraniającego swoją ziemię z motyką w jednej, a karabinem w drugiej dłoni, miało w ich mniemaniu raz na zawsze odciąć Żydów od ich diasporycznej przeszłości, rozumianej jako przeszłość ludzi słabych i podległych innym.

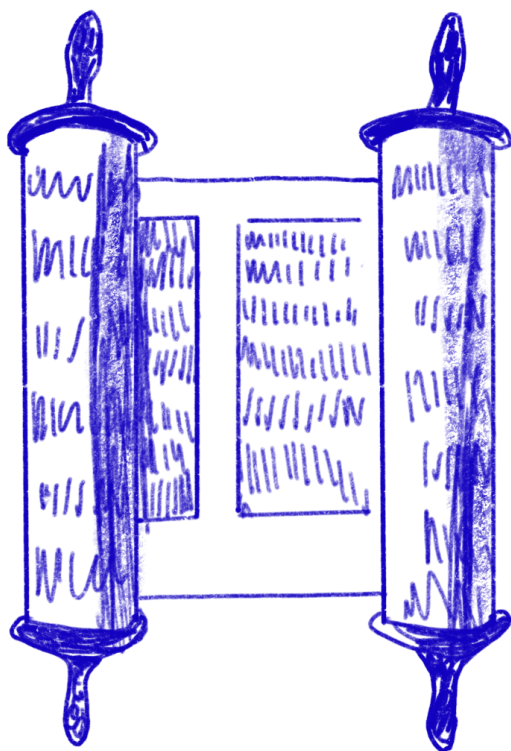
Stosunek do diaspory, ale też do samego Państwa Izrael różni się w świecie żydowskim. Przeciwnikami Państwa Izrael są na przykład zamieszkujący Stany Zjednoczone przedstawicielki i przedstawiciele niektórych społeczności ultraortodoksyjnych zwani *charedim*, czyli „drżący, bojący się”, w domyśle: drżący przed B-giem. Ich zdaniem żydowskie państwo powstanie dopiero wówczas, gdy nadejdzie era mesjańska – ludzie, politycy nie mogą tego uczynić sami. Z kolei Żydzi zamieszkujący Europę Zachodnią bądź Amerykę często nie rozumieją, dlaczego polskie Żydówki i polscy Żydzi chcą mieszkać na terenach, na których doszło do Zagłady.

Zob. język jidysz; język hebrajski; Żydzi polscy a Izrael i syjonizm

Halacha

Halacha (dosł. „droga, zachowanie”) to zbiór religijnych praw (zasad, nakazów, zakazów, miar), wytyczający praktykę judaizmu tak, by była zgodna z Torą (Pięcioksięgiem Mojżesza). Hebrajskie słowo *holech*, od którego pochodzi ta nazwa oznacza „on idzie”. Innymi słowy halacha to przewodnik po tym, jak iść przez życie w zgodzie z prawami Tory.

Zob. judaizm reformowany; micwa; święte księgi ➤

Język jidysz

Język indoeuropejski ukształtowany w średniowieczu na terenach germańskich (jidysz zachodni). Początkowo rozwijał się jako odmiana etniczna dialektów niemieckich.

Z czasem, wraz z emigracją Żydów na wschód, pojawił się jego dialekt wschodni, w którym widoczne są znaczące wpływy języków słowiańskich. Pierwsze ważne dla rozwoju kultury jidysz ośrodki usytuowane były na przykład we Francji, w Niemczech i we Włoszech.

Do połowy XX wieku w polszczyźnie funkcjonowało określenie język żydowski, lecz dziś stosuje się naukową nazwę – jidysz. Przed drugą wojną światową liczba użytkowników tego języka wynosiła od 11 do 13 milionów osób, co stanowiło trzy czwarte wszystkich Żydów na świecie. Zagłada Żydów europejskich zmieniła tę sytuację dramatycznie i obecnie osób mówiących w jidysz jest około kilkuset tysięcy.

Zob. diaspora; język hebrajski ➤

Język hebrajski

Język semicki z grupy języków kananejskich. Powstał w czasach starożytnych, a etapy jego rozwoju można podzielić na cztery okresy: biblijny hebrajski, misznaicki hebrajski, średniowieczny hebrajski i współczesny hebrajski izraelski. W związku z tym, że hebrajski jest językiem Biblii (podobnie jak aramejski, choć ten w mniejszym stopniu), przez rabinów uznawany był za język święty. W zależności od miejsca i momentu w historii stosunek do hebrajskiego oraz sfery życia, w których był używany, zmieniały się i przeplatały ze sobą. Był (i jest) zatem hebrajski językiem modlitwy i studiów religijnych; językiem, w którym tworzona była poezja i świecka literatura, a także językiem codziennym. Proces jego rewitalizacji i modernizacji rozpoczął się w drugiej połowie XIX wieku, z czym związana jest postać Eliezera Ben-Jehudy, zwanego odnowicielem tegoż języka.

Od 1948 roku hebrajski jest, obok arabskiego, językiem urzędowym Izraela, a także językiem, którego naucza się i którym posługuje się także w diasporze.

Zob. diaspora; język jidysz ➤

Judaizm reformowany

Judaizm reformowany, zwany też liberalnym lub postępowym, to nurt, który narodził się na terenach niemieckich w XIX wieku na gruncie haskali – żydowskiego oświecenia. Ruch reformowany nie jest jednolity i ma wiele odłamów. W tym nurcie Żydzi są postrzegani jako grupa wyznaniowa, a nie odrębny lud czy naród. Prawo żydowskie, w tym ujęciu uznawane jest za zależne od czynników historycznych, podlega reformom i jest mniej restrykcyjne względem przestrzegania zasad koszerności czy szabatu. Rola kobiet w judaizmie reformowanym różni się znacznie od wydania ortodoksyjnego – mają one równe prawa liturgiczne, mogą zostawać rabinkami.

Na przełomie wieków XVIII i XIX nie wszyscy Żydzi byli zwolennikami integracji. Niektórzy widzieli w niej zagrożenie dla własnej tradycji i tożsamości. Uczniowie Gaona z Wilna uważali, że Żydzi powinni mieć więcej możliwości do pogłębiania wiedzy o własnej kulturze, aby mogli kontynuować wielowiekowe tradycje religijne. Tworzyli jesziwy, szkoły religijne otwarte nie tylko dla adeptów rabinackich, ale dla wszystkich młodych mężczyzn. W jesziwach studiowano Torę, Talmud i inne teksty żydowskie. W ten sposób narodziła się żydowska ortodoksja. W tym czasie zrodził się także inny nurt judaizmu – ruch chasydzki.

Dla Żydów religijnych odpowiedź na pytanie „Kto jest Żydem?” jest prosta, gdyż wynika z halachy, tj. prawa żydowskiego (piszemy o nim w osobnym haśle). Według halachy Żydem jest dziecko Żydówki. Każdy, kto urodził lub stał się Żydem pozostaje nim bez względu na to, czy praktykuje i przestrzega zasad judaizmu. Halacha dopuszcza przejście na judaizm i wytycza zasady, zgodnie z którymi ktoś może stać się Żydem przez *gijur*, czyli konwersję. W takich przypadkach ostateczną decyzję podejmuje *bejt din* (dosł. „dom sądu”), czyli sąd rabinacki.

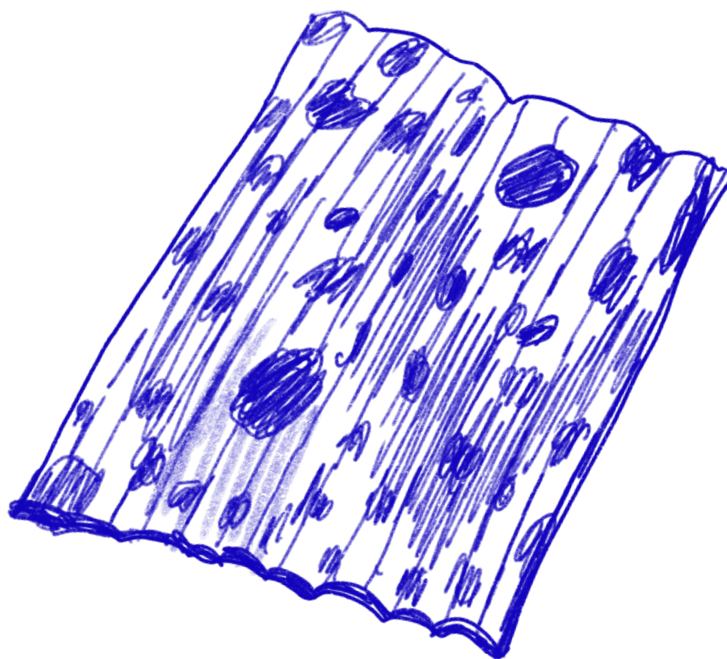
Zob. bar micwa i bat micwa; halacha; tożsamość

Maca

W filmie *Żydzi i My. Znajdź różnice* przedstawiona została historia Leny. Mama dziewczynki otrzymuje wiadomość od innej mamy: „Proszę nie zapraszać mojej córki na żydowskie uroczystości. Smacznej macy”. Jest to przykład zachowania dyskryminującego. Sformułowanie „smacznej macy”, mające wydźwięk jaskrawo ironiczny, odnosi się do antysemickiego przesądu, który datuje się od XIII wieku, a który głosi, że Żydzi porywają chrześcijańskie dzieci, ponieważ ich krew jest potrzebna do wypieku macy.

Warto również wyjaśnić, że maca (inaczej: praśnik) to suche, płaskie placki z niekwaszonego ciasta. Robi się ją, mieszając mąkę z wodą i nie dodając niczego więcej. Macę spożywa się podczas obchodów żydowskiego święta Pesach (zwanego czasem także Świętem Praśników), które upamiętnia wyjście Izraelitów z Egiptu. Żydzi, uciekając z kraju niewoli, nie mieli czasu, by przygotować pieczywo na zakwasie, zamiast tego zabrali więc ze sobą takie właśnie placki.

Zob. stereotypy, uprzedzenia, dyskryminacja, hejt

Micwa

W filmie **Miło Was poznać** bohaterowie wymieniają żydowskie instytucje, z którymi są związani. Marcin wspomina założoną przez siebie Fundację Puszke oraz tłumaczy, co było jego celem, gdy powoływał ją do istnienia. „Chciałem, żeby Żydzi polscy wrócili do starej tradycji żydowskiej micwy i cedaki” – mówi.

Czym jest micwa? To jedno z kluczowych pojęć teologii żydowskiej oznaczające „przykazanie” (hebr. l.mn. *micwot*) i odnoszące się zarówno do Dziesięciorga Przykazań (Dekalogu) objawionych Mojżeszowi na górze Synaj, jak również do 613 przykazań zawartych w Torze. Te ostatnie dzielą się na zakazy (których liczba wynosi 365) oraz nakazy (248). Oprócz micw pochodzących z Tory (*micwot de-oraĵta*), istnieją także micwy wywodzące się z tradycji rabinicznej (*micwot de-rabanan*), a ich przykładami są: mycie rąk przed posiłkami, zapalanie świec w szabat oraz podczas innych świąt (np. w czasie Chanuki), czytanie zwoju Estery w Purim. Wypełnianie tychże micw łączy się z odmawianiem stosownych błogosławieństw przed przystąpieniem do wykonania danej czynności.

Micwy mogą dotyczyć relacji B-ga z ludźmi albo wyłącznie relacji międzyludzkich. Niektóre należy wypełniać w określonym czasie – w konkretnym momencie dnia lub pory roku, inne wypełniać można w dowolnym momencie. Różny jest stopień i zakres kar przewidzianych za niewypełnienie poszczególnych micw. Są także micwy, które obowiązują jedynie w Ziemi Izraela.

Warto też zauważyć, że odpowiedzialność za przestrzeganie micw spoczywa wyłącznie na tych członkach i członkiniach społeczności, którzy osiągnęli wiek religijnej dojrzałości, co łączy się z pojęciami *bar micwy* w przypadku chłopców i *bat micwy* w przypadku dziewcząt. Czym dokładnie są *bat micwa* i *bar micwa*, piszemy w osobnym haśle.

Micwa ma jednak jeszcze jedno znaczenie i to do niego odnosi się w filmie Marcin. Pojęcie to oznacza dobry uczynek lub działanie charakteryzujące się szczególną pobożnością. Zbierając fundusze na rozmaite cele mające wspomóc polską społeczność żydowską, Fundacja Puszke kontynuuje tradycję wspierania osób, które potrzebują pomocy.

Zob. *halacha*

Miejsca modlitwy

W filmie *Byle do weekendu. Dzieci Abrahama* bohaterowie opowiadają o cotygodniowych świętach i zapraszają widzów do swoich miejsc kultu. Rozmawiając z młodzieżą, możesz podjąć temat nawiązań do Świątyni Jerozolimskiej w wyglądzie i symbolice znanych wam miejsc kultu.

Synagoga

Słowo synagoga pochodzi z greki i oznacza zgromadzenie, miejsce spotkań. W języku hebrajskim to *bejt ha-kneset*, czyli „dom zgromadzenia”, co nawiązuje do funkcji synagogi jako miejsca, w którym gromadzi się społeczność w celu modlitwy, nauki czy obrad. Nie jest to świątynia i nie ma statusu świętości. Warunkiem dla odbycia modlitw i czytania Tory jest obecność dziesięciu Żydów, czyli *minjan*, miejsce zaś może być dowolne.

Tradycyjny układ synagogi nawiązuje do elementów starożytnej Świątyni Jerozolimskiej, która została zburzona przez Rzymian w 70 r. n.e. I tak na przykład *aron ha-kodesz* (dosł. „święta arka”) to szafa ołtarzowa nawiązująca do sanktuarium w Świątyni, w którym znajdował się Przybytek Mojżeszowy (nazywany także Namiotem Zgromadzenia), a w nim Arka Przymierza wraz z tablicami przykazań. Według wiary i tradycji było to miejsce i symbol obecności B-ga.

Podobnie jak Przybytek w Świątyni, tak i *aron ha-kodesz* znajduje się za zasłoną zwaną *parochetem*. *Aron ha-kodesz* służy przechowywaniu zwojów Tory, która ma status świętości, i w związku z tym jest on najświętszym miejscem w synagodze. Szafa ołtarzowa sytuowana jest na osi ściany skierowanej w stronę Jerozolimy (w Europie ściana wschodnia) i wyznacza kierunek modlitwy.

Zob. najważniejszy dzień tygodnia; święte księgi

Meczet

Meczet to budowla lub otwarta przestrzeń kultowa w islamie. Samo słowo meczet pochodzi od arabskiego *masdżid* – co dosłownie znaczy „miejsce bicia pokłonów”. W filmie do meczetu zabiera nas Ilyada. Widzimy, że przestrzeń tego miejsca pozbawiona jest wizerunków osób, na ścianach nie ma obrazów, są natomiast napisy w języku arabskim – to cytaty z Koranu. Meczet często składa się z dziedzińca, minaretu (wieżyczki) i sadzawki lub studni służącej do rytualnej ablucji. W meczecie znajduje się także minbar, czyli kazalnica oraz mihrab – dekorowana nisza, które, tak jak tłumaczy w filmie Ilyada, są skierowane w stronę świątyni Kaaba w Mekce i wytyczają kierunek modlitwy. Warto tu wspomnieć, że początkowo po przybyciu Mahometa do Medyny w 622 roku, prorok wskazywał Jerozolimę jako kierunek modlitw.

Pierwsze meczety wzorowano na dziedzińcu domu proroka Mahometa w Medynie, który służył mu jako miejsce kultu. Tak więc początkowo meczetami były działki ziemi oznaczone jako święte.

Według tradycji muzułmańskiej sanktuarium Kaaba było pierwszym meczetem, który został zbudowany przez Abrahama z polecenia B-ga. Jest celem dorocznych pielgrzymek muzułmanów.

Kościół

Kościół to budynek będący miejscem kultu i modlitwy w religii chrześcijańskiej. Greckie słowo *ekklēsia* oznacza dosłownie „zgromadzenie ludzi w celu spotkania”. Słowo Kościół oznacza także wspólnotę ludzi jednego wyznania, zwłaszcza wspólnotę chrześcijańską oraz instytucję kościelną reprezentowaną przez duchownych.

Tradycyjnie kościoły budowane są na planie krzyża. Wewnątrz znajdują się następujące elementy: ołtarz, ambona, chrzcielnica, stalle, konfesjonały. Julia zaznacza, że najświętszym miejscem w kościele jest tabernakulum, czyli mała szafka, w której jest przechowywany chleb eucharystyczny. Nazwa ta nawiązuje do Przybytku Mojżeszowego i przechowywanej w nim Arki Przymierza wraz z tablicami przykazań. Główny ołtarz w kościele jest zwykle zorientowany na wschód.

Najważniejszy dzień tygodnia

Temat najważniejszego dnia tygodnia najszerzej został omówiony w filmie *Byle do weekendu. Dzieci Abrahama*. W judaizmie, chrześcijaństwie i islamie najważniejszymi dniami są kolejno: piątek, sobota i niedziela, czyli džumuah, szabat i niedziela. Zastanów się z młodzieżą, co wspólnego mają żydowski szabat, chrześcijańska niedziela i muzułmański dzień zgromadzenia? Z czego wynikają te podobieństwa?

Szabat

Szabat w kalendarzu żydowskim to ostatni, siódmy dzień tygodnia, dzień odpoczynku. Jest najważniejszym świętem judaizmu – obchodzi się je co tydzień. Trwa od zmierzchu w piątek do zmierzchu w sobotę. O jego wadze stanowi trzecie przykazanie Dekalogu, które nakazuje, aby pamiętać o dniu szabat i by go należycie święcić.

Pora rozpoczęcia święta wynika z kalendarza żydowskiego, który jest kalendarzem księżycowo-słonecznym (kalendarz gregoriański jest natomiast kalendarzem słonecznym). Zgodnie z tym kalendarzem dni zaczynają się i kończą wieczorem, o zachodzie słońca. Tak więc nie tylko szabat, ale także inne święta żydowskie, takie jak Pesach czy Sukot, rozpoczynają się wieczorem dnia poprzedniego od zapalenia świec, odmówienia błogosławieństw i spożycia świątecznej wieczerzy.

Co symbolizuje szabat? Święto to upamiętnia dwa wydarzenia biblijne: stworzenie świata i siódmy dzień, w którym B-g odpoczywał po wykonanej pracy oraz wyzwolenie przez B-ga ludu Izraela z niewoli egipskiej. Zakaz wykonywania pracy tego dnia jest więc z jednej strony formą naśladowania Stwórcy, z drugiej – zapewnia Żydom dzień wolny od trudów związanych z pracą. To czas na celebrowanie wolności, bycie z rodziną i społecznością.

Uroczystości i rytuały związane z szabatem odbywają się w synagodze, gdzie świętuje się wspólnie. Równie ważne są rytuały szabatowe, które odbywają się w domu w towarzystwie rodziny i gości. Szabat można więc przywitać

w synagodze albo w domu. Wraz z zachodem słońca kobiety zapalają szabatowe świece. Ma miejsce uroczysta wieczerza, której nieodzownym elementem są błogosławieństwa, a wśród nich *kidusz* (dosł. „uświęcenie”), czyli błogosławieństwo nad winem, rytualne obmycie rąk i błogosławieństwo nad dwiema chałkami. Tradycja rabiniczna zobowiązuje do uczestniczenia w trzech szabatowych posiłkach, które rozpoczynają się od odmówienia stosownych błogosławieństw.

W synagodze w celu odmówienia modlitwy na powitanie szabatu (hebr. *kabalat szabat*) musi się zebrać przynajmniej dziesięciu wyznawców (hebr. *minjan*). Kolejne modlitwy, w określonym porządku, mają miejsce w sobotę, aż po *hawdałę* (dosł. „rozróżnienie”), czyli kończący święto rytuał oddzielający czas świąteczny od powszedniego. *Hawdala* może się także odbyć w innej niż synagoga lokalizacji i często jest odprawiana w domu.

Szabat jest dniem odpoczynku i w związku z tym osoby wyznające judaizm obowiązuje lista 39 zakazanych prac, które są zapisane w Torze lub wiążą się z jej rabiniczną interpretacją. Te zakazane prace (hebr. *melachot*) to na przykład: zapalanie ognia (także światła i elektryczności w ogóle – w interpretacji najbardziej tradycyjnej i ortodoksyjnej; z tą uwagą, że ogień lub światło zapalone przed rozpoczęciem szabatu mogą takimi pozostać), gotowanie, noszenie, kupowanie, sprzedawanie, pisanie, gra na instrumentach muzycznych i inne. Natomiast w czasie szabatu można, a nawet wskazane jest, by śpiewać, miło i wesoło spędzać czas w towarzystwie osób bliskich i gości, zadbać o osoby samotne i ugościć je, modlić się i – oczywiście – odpoczywać.

Interpretacja praw związanych z szabatem i świętami oraz same rytuały różnią się w zależności od odłamu judaizmu (chasydyzm, ortodoksyjni, konserwatywny czy reformowany) oraz od regionu, z którego wywodzi się dana społeczność (np. Aszkenazyjczycy, Sefardyjczycy, Mizrahijczycy). Religia i kultura żydowska są bardzo różnorodne. Niemniej jednak główne jej elementy są stałe i wspólne dla Żydów mieszkających na różnych kontynentach i różnie odczytujących religijne prawa żydowskie.

Żydzi świeccy (niereligijni) często także obchodzą szabat choć w bardzo okrojonym wymiarze. Popularnością cieszą się przede wszystkim kolacje szabatowe, będące okazją do zaproszenia gości, miłych spotkań i ciekawych rozmów.

Zob. miejsca modlitwy

Dżummuah

Dżummuah wypada w piątek i jest najważniejszym dniem w islamie. Odbywa się wówczas obowiązkowa dla muzułmanów grupowa modlitwa piątkowa, która ma miejsce około południa. Wezwanie do piątkowej modlitwy jest zapisane w Koranie.

W przeciwieństwie do judaizmu i chrześcijaństwa, w islamie najważniejszy dzień tygodnia nie jest związany z obowiązkowym odpoczynkiem i nie jest świętem w takim samym rozumieniu, jak szabat czy niedziela. W tym czasie muzułmanie gromadzą się w meczecie na modlitwy pod przewodnictwem imama, który tego dnia wygłasza też kazanie. Tradycyjnie czas modlitwy był czasem wolnym od pracy, dżummuah więc coraz silniej kojarzył się z odpoczynkiem i współcześnie w wielu krajach muzułmańskich jest to dzień wolny od pracy.

Zgodnie ze słowami proroka Mahometa, piątek to najlepszy dzień tygodnia m.in. dlatego, że tego dnia B-g stworzył Adama. Podobnie jak w judaizmie, dzień w islamie rozpoczyna się po zachodzie słońca. Kalendarz muzułmański jest kalendarzem księżycowym.

Niedziela

W tradycji chrześcijańskiej niedziela to dzień święty i pierwszy dzień tygodnia.

Upamiętnia zmartwychwstanie Chrystusa, zwycięstwo nad grzechem i początek nowego stworzenia. Jest to także dzień celebrowania B-ga Stwórcy (jak w judaizmie), zesłania Ducha Świętego oraz dzień zgromadzenia Kościoła na Eucharystii.

Niedzielna liturgia jest centralnym punktem świętowania tego dnia, a wierni są zobowiązani do uczestnictwa w mszy świętej, jak i powstrzymywania się od wykonywania pracy niekoniecznej.

Organizacje żydowskie w Polsce

Społeczność żydowska w Polsce jest zorganizowana wokół gmin i innych instytucji oraz organizacji pozarządowych. Ich różnorodność odzwierciedla niejednorodność tej wspólnoty. Poniżej znajdziesz kilka przykładów:

Gminy żydowskie działają głównie w większych miastach takich jak Warszawa, Wrocław czy Kraków. Gmina, w języku hebrajskim *kehilla*, to forma organizacji społeczności żydowskiej obecna w Polsce od końca XVI wieku. Do XIX wieku jej działalność była bardzo szeroka i obejmowała sprawy kultu religijnego, sądownictwa cywilnego, szkolnictwa, pomocy społecznej, zbierania podatków. Po równouprawnieniu Żydów działalność gmin ograniczyła się do spraw religijnych i pomocy społecznej. W Warszawie w ramach gminy działają dwie wspólnoty religijne: ortodoksyjna związana z synagogą Nożyków oraz reformowana Ec Chajim.

Istnieją także inne, niezależne od gmin, synagogi reformowane (np. Beit Polska) czy chasydzkie (np. Chabad Polska).

Działają także centra społeczności żydowskich takie jak JCC Warszawa i JCC Kraków. Są to otwarte dla wszystkich instytucje kultury, miejsca nauki, spotkań, ciekawych rozmów i dyskusji.

W Warszawie i Krakowie działa międzynarodowa organizacja studencka Hillel Polska. Funkcjonują także organizacje skautowe takie jak Ha-Szomer Ha-Cair, klub sportowy Makabi Warszawa oraz Stowarzyszenie Drugiego Pokolenia Ocalałych z Holokaustu – organizacja zrzeszająca osoby będące potomkami Ocalałych z Zagłady. W wielu miastach w Polsce działają oddziały TSKŻ, czyli Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Żydów w Polsce.

Polin

Film ***Miło Was poznać***, którego bohaterowie i bohaterki opowiadają o swoich tożsamościach, kończy krótka informacja dotycząca historii Żydów w Polsce. Można się z niej dowiedzieć, że historia ta liczy tysiąc lat oraz że hebrajskie i jidyszowe słowo „Polin” oznacza nie tylko Polskę (w obu tych językach), ale także „tu spoczniesz” (w hebrajskim). Żydowska legenda głosi bowiem, że uciekając przed prześladowaniami i przemocą, Żydzi znaleźli bezpieczne schronienie właśnie tutaj, na polskich terenach.

Zastanów się wspólnie z młodzieżą, czy i w jaki sposób ta wiedza zmienia bądź rozszerza Wasze spojrzenie na historię polskich Żydów.

Post

Jom Kipur

W filmie zatytułowanym *Byle do weekendu. Dzieci Abrahama* Radek mówi, że najważniejszy dla niego post jest w Jom Kipur. Z kolei w *Miło Was poznać* Marcella wypowiada takie zdanie: „Należę do tego rodzaju Żydów, którzy chodzą od wielkiego dzwonu, w Jom Kipur, do synagogi”. Następnie znowu słyszymy Radka, mówiącego o tym, że chodzi do synagogi i obchodzi święta oraz Marcina oznajmującego, że nie jest religijny. Te wszystkie wypowiedzi wskazują na fakt, że stopień religijności polskich Żydów jest zróżnicowany; że istnieje w tym względzie całe spektrum możliwości.

Niezależnie od tego, czy odwiedza się synagogę co szabat, czy też nie chodzi się tam wcale, albo tak jak Marcella, zagląda się tam raz w roku, w Jom Kipur – warto właśnie temu ostatniemu świętu poświęcić chwilę uwagi, gdyż jest to najbardziej uroczysty dzień w całym żydowskim kalendarzu. Jom Kipur, czyli Dzień Pojednania, to ostatni z dziesięciu Dni Skruchy (zwanych także Strasznymi Dniami), wypadający dziesiątego dnia miesiąca tiszri (wrzesień/październik). Pierwszy z tych dziesięciu dni wypada w Rosz ha-Szana, żydowski Nowy Rok, kiedy to przesądzony zostaje los każdego człowieka na kolejny, rozpoczynający się rok. Kolejne dni są czasem pokuty, dobroczynności, modlenia się, żałowania za grzechy oraz odpowiednim momentem, by prosić o wybaczenie ludzi, którym wyrządziło się krzywdę. Nawet jeżeli w Rosz ha-Szana B-g podjął niekorzystną dla jednostki decyzję, jej czyny w trakcie trwania Dni Skruchy są w stanie tę sytuację odmienić. Ostateczny wyrok zapada właśnie w Jom Kipur, dlatego Żydzi i Żydówki życzą sobie tego dnia dobrego zapisu – zapisu w Księdze Życia.

W wigilię Jom Kipur (hebr. *erew jom tow*) wierni gromadzą się w synagodze na modlitwę wieczorną, czyli *maariw*, którą poprzedza recytacja modlitwy *Kol nidre*. W sam Dzień Pojednania w domu modlitwy odbywają się cztery nabożeństwa. Niektórzy przebywają tam przez cały dzień, wierni nierzadko ubrani są na biało, panuje uroczysty, pełen skruchy i powagi, nastrój.

Ścisły post z okazji Jom Kipur trwa dwadzieścia pięć godzin. Nie je się wówczas ani nie pije, a praca, stosunki seksualne, namaszczenie ciała olejem oraz noszenie butów czy elementów stroju zrobionych z naturalnej skóry są zakazane.

Zob. miejsca modlitwy; najważniejszy dzień tygodnia

Ramadan

W dziewiątym miesiącu księżycowego kalendarza muzułmańskiego, ramadan, został objawiony Koran. Jest to też miesiąc postu, szczególnie przestrzeganego właśnie ze względu na to wydarzenie. W Medynie prorok Mahomet zetknął się z żydowską tradycją postów (w tym w Jom Kipur) i nakazał muzułmanom ją przyjąć. Od 625 r. post w ramadanie trwa pełen miesiąc, pości się od wschodu do zachodu słońca. Na ten okres przypada Noc Przeznaczenia, kiedy B-g decyduje o losie ludzi. Z tego względu pobożni muzułmanie modlą się, by wyprosić u B-ga dla siebie jak najlepszą przyszłość.

Wielki Post

W kościele rzymskokatolickim okres Wielkiego Postu trwa od Środy Popielcowej do Mszy Wieczerzy Pańskiej, odbywającej się w Wielki Czwartek wieczorem na pamiątkę Ostatniej Wieczerzy Jezusa z uczniami. Trwa więc w sumie czterdzieści dni, a więc tyle, ile trwał post Chrystusa. W Środę Popielcową wierni mogą spożyć trzy posiłki w ciągu dnia, ale tylko jednym najeść się do syta. Wielki post traktowany jest jako czas pokuty i nawrócenia. Poza poszczeniem (w tym powstrzymywaniem się od spożywania mięsa) wskazane są także modlitwa i dawanie jałmużny.

Religie abrahamowe.

Podobieństwa i różnice

Jak rozmawiać z młodzieżą o wyznawcach innych religii? Temat ten często budzi wiele emocji i nieporozumień. Zapraszamy Cię do pogłębienia tego tematu z młodzieżą i wspólnej refleksji nad obejrzanym materiałem. Możesz zapytać, jakie wyobrażenia o wyznawcach tych religii uczniowie i uczennice mieli przed, a jakie po obejrzeniu filmu. Niektórym, zwłaszcza przed projekcją, wyznawcy innych religii będą się kojarzyć z obcością, ponieważ często skupiamy się na odmienności, wynikającej z różnic religijnych i kulturowych. W filmie mamy okazję przyrzeć się różnicom, ale i temu, co dla tych tradycji jest wspólne. Zachęć młodzież do rozmowy i zaproś do zauważania różnic, ale też do odkrywania podobieństw oraz do refleksji nad ich źródłami.

W filmie *Byle do weekendu. Dzieci Abrahama* poznajemy wyznawców trzech religii: Radka, który jest żydem, Ilyadę, która jest muzułmanką, i Julię, która jest chrześcijanką – katoliczką. Film pozwala poznać tradycje związane z tymi wyznaniem, przybliżając widzom doświadczenia i perspektywę zwykłych osób.

Już w wypowiedziach przez bohaterów pozdrowieniach można dostrzec, że choć z pozoru te religie wydają się bardzo różnić, to łączą je wspólne wartości. Wszystkie powitania wiążą się z religijnymi tradycjami. Hebrajskie *Szalom Alejchem* i arabskie *Salam Alejkum* mają niemal identyczne znaczenie: „Pokój z Wami”. W języku hebrajskim słowo *szalom* oznacza pokój, a jego źródłosłów wiąże się ze słowem „pełny”, „kompletny”. Słowo *salam* w języku arabskim również oznacza pokój. Ów pokój jest w domyśle błogosławieństwem дарowanym ludziom przez B-ga. Istnieją także dłuższe formy tego pozdrowienia np. w tłumaczeniu z arabskiego: „Pokój niech będzie z Wami i łaska, i błogosławieństwo Allaha”. W katolickim pozdrowieniu „Szczęść Boże” także wyraźne jest przekonanie, że wszystkie błogosławieństwa płyną od B-ga.

W dalszej części filmu powraca temat pokoju jako nadrzędnej wartości. W wymiarze chrześcijańskim, wartość ta jest podkreślana m.in. w rytuale przekazywania sobie znaku pokoju podczas mszy świętej.

Zob. Abraham; halacha; miejsca modlitwy; najważniejszy dzień tygodnia;

symbole religijne; święte księgi

Stereotypy, uprzedzenia, dyskryminacja, hejt

Stereotypy to rozpowszechnione w danej grupie opinie, przekonania, reprezentacje czy schematy poznawcze, dotyczące często innych grup społecznych i kulturowych.

Według definicji amerykańskiego pisarza i intelektualisty Waltera Lippmanna, stereotypy to „formy percepcji, narzucające pewną cechę informacjom zbieranym przez zmysły, zanim zostaną one przetworzone za pomocą intelektu. Nie ma nic tak opornego na edukację i krytykę jak stereotypy”.

Jak powstają?

Stereotypy rodzą się z niewiedzy. Sytuacja braku kontaktu i doświadczeń z ludźmi należącymi do innej grupy społecznej jest podatnym gruntem dla stereotypów. Podobnie jest w przypadku nielicznych i skąpych kontaktów, gdyż zdobywa się w nich mało wiedzy i pozostawiają one sporo miejsca na wyobrażenia. Patrząc z daleka, także fizycznie, widzimy jedynie zarysy sylwetki, która może nam coś przypominać, z czymś się kojarzyć, ale dopiero gdy znajdziemy się blisko, jesteśmy w stanie zauważyć detale i niuanse. Z poznawaniem innych kultur jest podobnie jak z naszym zmysłem wzroku: trzeba się zbliżyć, aby móc daną grupę zrozumieć.

Jakie są?

Stereotypy są proste, cechuje je tendencja do upraszczania rzeczywistości i ujęcie w krótkie, banalne opisy. Są przez to zawsze krzywdzące, bo umniejszają daną osobę przynależącą do stereotypizowanej grupy społecznej, odbierając jej unikalność i złożoność. Z tego powodu stereotypy nie mogą mieć pozytywnego wydźwięku, bo nie pozostawiają miejsca na cechy i różnice indywidualne. Twierdzenia, które mogą się komuś wydawać komplementami, np. „Wszyscy Żydzi są mądrzy” albo „Wszyscy Żydzi mają smykałkę do interesów” – to uogólnienia, z którymi nie wszyscy będą się

identyfikować. Dla niektórych ludzi będą to określenia krzywdzące, ponieważ albo ich wcale nie dotyczą, albo przypisują ich indywidualne osiągnięcia cechom narodowym.

Czy mogą być pozytywne?

Jednym z przykładów stereotypu, który bywa postrzegany jako pozytywny, a jest krzywdzący, jest obraz Żyda z pieniążkiem. Tak przedstawiony Żyd funkcjonuje często jako rodzaj amuletu, który ma przynosić powodzenie w interesach i dobrobyt, jednocześnie utrwała skojarzenia z Żydami takie jak przywiązywanie do pieniędzy czy posiadanie smykałki do interesów. Takie traktowanie człowieka jako amuletu, poza wymienionymi wcześniej powodami, dla których stereotypy ranią, uprzedmiotawia, i powoduje niesmak. Co więcej: nam, Żydom polskim, ten obrazek kojarzy się i z wykluczeniem, jakiego doznaliśmy przez wieki, i z wynikającymi z tego stereotypu prześladowaniami. Historycznie Żydzi w Polsce jak i w innych krajach europejskich i chrześcijańskich mierzyli się w różnych epokach z licznymi ograniczeniami prawnymi, dotyczącymi zawodów, które wolno im było wykonywać. Aż do epoki oświecenia, większość profesji była dla Żydów niedostępna, a i potem nowe ścieżki otwierały się powoli.

Jednym z możliwych do wykonywania zawodów było pożyczanie pieniędzy na kredyt (dziś robią to banki), handel i аренда lub prowadzenie karczmy. Były to więc zawody związane z prowadzeniem interesów i pieniędzmi. Nie były one jednak dla większości dobrowolnym wyborem, a koniecznością. Warto też pamiętać, że oprócz zawodów związanych z życiem poza społecznością żydowską, istniały też te związane z kulturą, religią i edukacją wewnątrz społeczności. Wśród Żydów zawsze byli rabini, nauczyciele, rzeźnicy i inni, których chrześcijanie rzadziej spotykali.

Stereotypy²:

- upraszczają rzeczywistość;
- są powszechne, powtarzane w utartych sformułowaniach, podzielane przez wiele osób;
- są nabyte, a więc dziedziczone przez kolejne pokolenia, które dorastają,

² Podane w tej części definicje zostały napisane w oparciu o podręcznik trenerski pt. Edukacja antydyskryminacyjna pod redakcją Mai Branki i Dominiki Cieślukowskiej.

- słysząc i widząc uproszczenia i generalizacje na temat różnych grup;
- są trwałe, sztywne i trudne do zmiany, a o ich słuszności decyduje konsensus społeczny;
- zawierają uogólnione sądy np. na temat tego, że inni/obcy różnią się od nas, są gorsi od nas, są jednorodną grupą;
- mają wartościująco-emocjonalny charakter.

Upředzenie to negatywna postawa wobec zdefiniowanej społecznie grupy i każdej osoby, która jest postrzegana jako jej członek bądź członkini.

Upředzenie zazwyczaj ma korzenie w stereotypie, o który jest oparte oraz w emocjach danej jednostki. Stereotyp definiowany jest jako myśl bądź schemat poznawczy, a upředzenie jako postawa nacechowana emocjonalnie.

Dyskryminacja oznacza niewłaściwe, wybiórcze, krzywdzące, nieuzasadnione i niesprawiedliwe traktowanie poszczególnych jednostek, z powodu ich przynależności grupowej.

Innymi słowy, ilekroć stereotypy i upředzenia mają wpływ na nasze niewłaściwe zachowanie wobec osób przynależących do stereotypizowanej grupy, dopuszczamy się dyskryminacji. W filmie *Żydzi i My. Znajdź różnice* poznajemy kilka przykładów takich zachowań poprzez przytoczone historie Leny, Adama i Niny.

Zachowania dyskryminujące innych są bardzo bolesne i krzywdzące, a także trudne do zrozumienia dla osoby nimi dotkniętej, gdyż nie mają żadnego związku z tym, co ta osoba robi, ani jak się zachowuje.

Hejt to obrażanie, ośmieszanie bądź poniżanie innych w Internecie. Jest to forma cyberprzemocy. Zdarza się, że słowo to jest używane także w stosunku do wypowiedzi formułowanych poza Internetem.

W jaki sposób nas to dotyka?

Jak my, Żydzi polscy, czujemy się, stykając się ze stereotypami na swój temat i doświadczając upředzeń, hejtu lub dyskryminacji?

Krzywdzący aspekt stereotypów, uprzedzeń, a nawet hejtu bywa niedoceniany. Można usłyszeć stwierdzenia, że są to przecież tylko słowa bądź poglądy. Niemniej jednak, jeśli przyjrzymy się powyższym definicjom, staje się jasne, że hejt lub uprzedzenia to nie są poglądy. Nie są one formułowane świadomie, indywidualnie ani nie opierają się na wiedzy. Jeśli chodzi o argument, że są to „tylko słowa”, warto pamiętać, że to właśnie słowa prowadzą do krzywdzących zachowań, dyskryminacji, a czasem do przemocy. Według opracowanej w 1954 roku przez psychologa Gordona Allporta pięciostopniowej skali, ignorowane uprzedzenia mogą doprowadzić do eksterminacji. Model ten nazywany jest „piramidą nienawiści”, a przedstawiona w nim sekwencja wydarzeń powtórzyła się w historii, czego przykładami są antysemityzm, ludobójstwo Ormian w Turcji, Zagłada Żydów, Porajmos (zagłada Romów i Sinti), wojna domowa w byłej Jugosławii.

Jak wspierać społeczność żydowską w Polsce?

- nie powielając stereotypów
- uwrażliwiając otoczenie na krzywdzącą naturę stereotypów
- poznając społeczność i jej kulturę
- ucząc i mówiąc otwarcie o żydowskim pochodzeniu znanych Polaków, np. takich twórców jak Julian Tuwim
- przedstawiając osoby, które nie mieszczą się w wąskich ramach stereotypu (w ten sposób osłabiamy jego siłę)

Zob. maca; tożsamość; Żydzi polscy a Izrael i syjonizm

Symbole religijne

Porozmawiaj z młodzieżą o symbolach związanych z religiami. Z jakimi symbolami Twoi uczeńnice i uczniowie mają do czynienia na co dzień? Czy znają ich pochodzenie oraz znaczenie?

Zwróć uwagę na fakt, że przedstawione poniżej symbole są starsze niż religie, z którymi są wiązane i używane były, a niektóre są nadal, w innych kulturowych kontekstach.

Gwiazda Dawida (hebr. Magen Dawid)

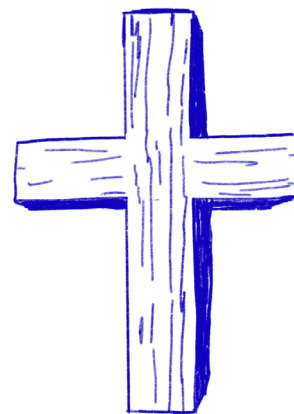
Sześcioramienna gwiazda, zwana także tarczą Dawida, w liturgii symbolizuje Boga opiekuna, chroniącego swoich wyznawców. Dziś jest to najbardziej znany symbol związany z religią i narodem żydowskim. Ma on bardzo długą i bogatą historię. Od starożytności pojawiał się w różnych kulturach i religiach i tak jest do dziś. Zaczął być częściej używany przez Żydów dopiero w średniowieczu, ale i wtedy pojawiał się jeszcze w katedrach jako dekoracja, nie mająca związku z judaizmem. W średniowieczu zyskał popularność wśród żydowskich mistyków (kabalistów), którzy przypisywali mu nadprzyrodzone moce i wierzyli, że chroni przed złymi duchami. Dopiero w XVII wieku w Pradze pierwszy raz pojawia się jako oficjalny symbol społeczności. Z czasem kolejne społeczności żydowskie adaptowały go jako oficjalny symbol. W rezultacie w wieku XIX zaczyna być uniwersalnie używany w społecznościach żydowskich jako symbol judaizmu.

Symbol ten kojarzy się też z trudną historią prześladowań i dyskryminacji. Podczas II wojny światowej był on wykorzystywany przez nazistów do przymusowego znakowania osób uznawanych przez III Rzeszę za Żydów. W 1948 roku gwiazda Dawida pojawiła się na fladze nowo utworzonego państwa Izrael.

Krzyż

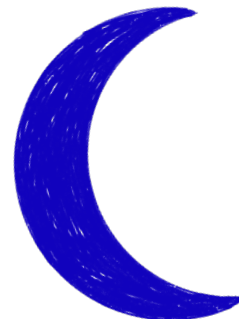
Główny symbol religii chrześcijańskiej. Upamiętnia ukrzyżowanie Chrystusa i symbolizuje jego zwycięstwo nad śmiercią i siłami zła. Ukrzyżowanie stosowano jako formę kary śmierci m.in. przez starożytnych Rzymian wobec buntowników, niewolników i innych osób niebędących pełnoprawnymi obywatelami. Józef Flawiusz – żydowski historyk żyjący w I wieku n.e., opisując powstanie żydowskie przeciw Rzymianom (66-73 rok n.e.) i oblęg Jerozolimy w 70 roku n.e., wspomina o licznych ukrzyżowaniach pojmanych powstańców. Dopiero w IV wieku n.e. cesarz Konstantyn zniósł tę formę kary.

Znak krzyża pojawiał się już w czasach przedchrześcijańskich – to np. hieroglificzny znak *ankh* ze starożytnego Egiptu, oznaczający życie, czy swastyka (zwana w języku greckim *gammadionem*), składająca się z czterech dużych greckich liter gamma.

Półksiężyc

Hilal, czyli symbol księżyca w pierwszej kwarcie, ma korzenie jeszcze w czasach antycznych i już wtedy funkcjonował jako symbol religijny np. jako znak kojarzony z bliskowschodnią boginią Astarte. Z czasem symbol ten był używany przez Imperium Bizantyjskie, jak i Imperium Osmańskie, gdzie stanowił symbol władzy świeckiej i wraz z gwiazdą pojawiał się na monetach oraz sztandarach. Później został przyjęty przez świat islamski jako symbol religijny. Pojawia się na flagach wielu islamskich państw takich jak: Algieria, Azerbejdżan, Turcja, Tunezja czy Pakistan.

Znak ten funkcjonował wcześniej w świecie muzułmańskim głównie jako symbol władzy świeckiej i nie pojawia się w Koranie, a właściwym religijnym symbolem islamu jest szahada, czyli tekst w języku arabskim, będący wyznaniem wiary. Dopiero w XIX wieku półksiężyc oficjalnie zaczął symbolizować islam.

Święte księgi

Tora

W filmach *Żydowskie miejsca* oraz *Byle do weekendu. Dzieci Abrahama* mowa jest o Torze. Rabin Rapoport, opowiadając o synagodze i jej wyposażeniu, wskazuje na aron ha-kodesz jako miejsce przechowywania zwojów Tory. Z kolei Radek mówi: „przeczytałem całą Torę, chociaż ją się czyta fragmentami”. Tora to po hebrajsku „nauczanie”, „pouczenie”, „prawo”, a wąskim rozumieniu termin ten odnosi się do Pięcioksięgu Mojżesza, czyli ksiąg, których nazwy to: Bereszit (Księga Rodzaju), Szemot (Księga Wyjścia), Wajikra (Księga Kapłańska), Bamidbar (Księga Liczb) oraz Dwarim (Księga Powtórzonego Prawa).

W szerszym sensie tego terminu używa się w odniesieniu do całej Biblii Hebrajskiej (w chrześcijaństwie nazywanej Starym Testamentem), a w najszerszym – do religijnego prawa żydowskiego wyłożonego także w literaturze rabinicznej i obejmującego zarówno prawo pisane, jak i prawo ustne.

Jeśli Radek czytał Torę sam w domu (lub innym miejscu nie będącym synagogą), to korzystał z formy książkowej. W synagodze Torę czyta się ze zwoju, co stanowi cenną umiejętność wymagającą odpowiedniego przygotowania. Tekst pozbawiony jest znaków samogłoskowych (nikudu). Kaligrafiowany jest odręcznym, ozdobnym krojem pisma. Zwoju Tory nie można dotykać, a ułatwieniu czytania służy wskaźnik – jad (dosł. „ręka”), który najczęściej ma kształt maleńkiej dłoni z wysuniętym palcem wskazującym. Torę czyta się w synagodze podczas wspólnych modlitw – co tydzień odczytywany jest kolejny fragment i w ten sposób na przestrzeni roku cały tekst Tory recytuje się w synagodze.

Zob. halacha; miejsca modlitwy; najważniejszy dzień tygodnia; religie abrahamowe;

symbole religijne

Koran

Świętą księgą islamu jest Koran, będący najistotniejszym składnikiem wiary muzułmańskiej. Koran zawiera boskie objawienie, które przekazane zostało prorokowi Mahometowi. Stanowi ono podstawę wszystkich elementów świata islamu oraz przenika zarówno do społecznej, jak i prywatnej sfery życia. Co ciekawe, każdy muzułmanin zna jakiś fragment Koranu na pamięć, a wersety koraniczne można spotkać na talizmanach, przedmiotach codziennego użytku oraz we wnętrzach meczetów czy mauzoleów.

Biblia

Z kolei świętą księgą (a w zasadzie, podobnie jak w judaizmie, zbiorem ksiąg) chrześcijan jest Biblia, na którą składają się Stary i Nowy Testament. W Biblii wyłożone zostały zasadnicze prawdy wiary chrześcijańskiej. Czytanie Biblii jest dla chrześcijan istotnym składnikiem ich religii.

Turski, Marian

„To jest to, co mówi Marian Turski, że Auschwitz się nie wzięło znikąd; że wzięło się z milczenia, z przyzwolenia i to jest taka pregeneza tego wszystkiego właśnie. Przyzwolenie na przemoc”. Te słowa wypowiada Nina w filmie *Żydzi i My. Znajdź różnice*. O tym, czym są stereotypy, uprzedzenia i hejt oraz jak im przeciwdziałać piszemy w [osobnym haśle](#). Zachęcamy Cię także do zajrzenia do scenariuszy lekcji przygotowanych z myślą o tym filmie.

Marian Turski urodził się w 1926 roku w Druskiennikach jako Mosze Turbowicz.

W wieku czternastu lat trafił do łódzkiego getta. Działał tam w podziemnej organizacji Lewica Związkowa. Jednym z ostatnich transportów w 1944 roku został wywieziony do obozu Auschwitz-Birkenau, gdzie Niemcy zamordowali jego ojca i brata.

W 1945 roku przeżył dwa marsze śmierci: w styczniu – z Auschwitz do Buchenwaldu, w kwietniu – z Buchenwaldu do Theresienstadt, gdzie 8 maja w stanie bliskim agonii doczekał wyzwolenia przez Armię Czerwoną.

Po zakończeniu II wojny światowej zamieszkał na Dolnym Śląsku, w 1949 roku przeniósł się do Warszawy. Jest historykiem i dziennikarzem. Od 1958 roku kieruje działem historycznym tygodnika „Polityka”. Napisał, opracował i zredagował kilkanaście książek, między innymi *Lumumba i jego kraj* (Warszawa 1962), *Operacja „Terminal”* (Warszawa 1965), *Byli wówczas dziećmi* (Warszawa 1975), *Ruch pokoju. Ludzie, fakty. Z historii polskiego ruchu obrońców pokoju* (wraz z Henrykiem Zdanowskim, Warszawa 1975), *Losy żydowskie. Świadectwo żywych* (tom I – Warszawa 1996, tom II – Warszawa 1999, tom III – Warszawa 2006), *Polish Witnesses to the Shoah* (Londyn 2010), *Co ofiary wiedziały o swoim losie* (Kraków 2020).

Otrzymał tytuł honorowego obywatela miasta stołecznego Warszawy, między innymi za wieloletni wysiłek prowadzący do powstania na Muranowie Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN. Od początku pełni także funkcję przewodniczącego Rady Muzeum. Zasiada we władzach kilku organizacji zajmujących się żydowską historią i jej upamiętnianiem.

Tożsamość

Zachęcamy Cię do podjęcia z młodzieżą tematu polskiej i żydowskiej tożsamości oraz do rozmowy o tym, kim są Polacy albo kim są Żydzi. Czy Polak może być Żydem, Romem lub Arabem? Czy może być prawosławny lub być muzułmaninem? Czy może mieć niemieckie albo litewskie pochodzenie?

Porozmawiajcie razem o różnorodności kultur, w tym o bardzo zróżnicowanej kulturze żydowskiej.

Film *Miło Was poznać* jest próbą odpowiedzi na pytanie, kim są Żydzi polscy. Odpowiedź jest budowana poprzez rozmowy ze współczesnymi reprezentantami tej społeczności. Film stwarza okazję do przyjrzenia się temu, w jaki sposób zasady religijne, tradycje kulturowe, historia czy przynależność etniczna manifestują się i wpływają na codzienne realia i życie naszych bohaterów. Film jest dość krótki, więc zachęcamy Cię do pogłębienia tego tematu.

Bohaterki i bohaterowie filmu opowiadają o tym, kim są. Wymieniają wiele cech, zainteresowań i zawodów, które są uniwersalne. Dopiero po chwili określają się jako Żydówki bądź Żydzi. Jest to jeden z wielu aspektów ich tożsamości. Co więcej, choć czują się Żydówkami i Żydami, różnie definiują znaczenie słowa „Żyd”. Skąd się biorą tak odmienne żydowskie tożsamości?

Wszyscy bohaterowie filmu czują się Żydówkami lub Żydami, ale dla każdego z nich bycie Żydówką lub Żydem znaczy co innego i z czego innego wynika. Zu czuje się Żydówką, choć formalnie jeszcze nią nie jest. Nie ma żydowskiego pochodzenia (albo o tym nie mówi) i nie należy jeszcze do wspólnoty religijnej. Aby stać się Żydówką w wymiarze religijnym, przechodzi proces konwersji na judaizm. Proces ten jest długi, może trwać rok lub kilka lat i wymaga zdobycia wiedzy z teorii i praktyki życia żydowskiego, co powinno iść w parze z faktyczną praktyką judaizmu (czyli np. przestrzeganiem zasad koszerności, świętowaniem szabatu, modleniem się etc.). Decyzję w kwestii przejścia na judaizm podejmuje bejt din, czyli sąd rabinacki.

Szymon został Żydem dzięki konwersji. Dla niego ważny jest judaizm, który ma wymiar religijny i właśnie z tego względu stał się Żydem. Flora natomiast

tłumaczy, że jest Żydówką ze względu na swoją etniczność. Podobnie mówią o sobie Marcin i Maria. Marcin podkreśla znaczenie więzi rodzinnych i przodków, a Maria kwestię wyboru. Dla Radka ważne jest zarówno pochodzenie, jak i praktykowanie judaizmu, a dla Marcelli i Marii uczestniczenie w życiu żydowskim i przynależność do społeczności.

Ta różnorodność rodzi wiele pytań. Kto więc w końcu jest Żydem, a kto nie? Nie ma na to pytanie łatwej i jasnej odpowiedzi, a złożoność tego tematu wynika m.in. z procesów historycznych, o których przeczytasz poniżej.

W tradycji żydowskiej tożsamość żydowska ma dwa wymiary: ten rozumiany jako etniczny lub narodowy oraz religijny. Przez tysiąclecia były one ze sobą nierozzerwalnie związane. W społeczeństwach europejskich, do czasów oświecenia (wiek XVIII), Żydzi stanowili przede wszystkim mniejszość religijną. Według polskiego prawa, jak i zasad przynależności do gmin żydowskich, jeśli ktoś zmienił wiarę, dobrowolnie lub pod przymusem, to jednocześnie przestawał być Żydem, a zostawał np. katolikiem. Dopiero filozofia oświecenia i związane z nią rewolucje społeczne stworzyły przestrzeń na nowe i bardziej złożone formy postrzegania swojej tożsamości. Wzrosło bowiem znaczenie jednostki i jej wyborów, a także pojawienie się koncepcji narodu i obywatelskości.

W tym okresie zaczyna się tworzyć koncepcja społeczeństwa obywatelskiego, w którym Żydzi, ale i chłopci oraz wszystkie grupy społeczne miały mieć swoje miejsce.

W społeczności żydowskiej pojawiły się różne głosy i reakcje na tę nową sytuację. Myśliciele oświecenia żydowskiego, czyli intelektualnego ruchu haskala, byli zwolennikami większej integracji ze społeczeństwem większościowym i idei rozdzielenia tożsamości Żydów na religijną i narodową. Według tej wizji Żydzi mogli wyznawać judaizm i jednocześnie poczuwać się do dziedzictwa narodowego kraju, w którym mieszkali. Stąd wywodzi się pojęcie Polaków wyznania mojżeszowego. Haskala zapoczątkowała też ruch zwany judaizmem reformowanym i inne liberalne formy tej religii.

Zob. judaizm reformowany; Polin; Żydzi polscy a Izrael i syjonizm

Zasady żywienia

Koszerność

W przygotowanych filmach wiele mówi się o jedzeniu. W *Tradycjach kulinarnych* Rema i Kamila odwiedzają pokazywaną w Muzeum POLIN wystawę *Od kuchni. Żydowska kultura kulinarna*, gdzie dowiadują się, co mogą jeść, a czego nie osoby przestrzegające zasad koszerności. Z kolei w *Byle do weekendu...* Radek wypowiada słowo „koszerność”, wzdychając, a następnie wymienia produkty, których nie je.

Jednak samo wymienienie zakazanych i dozwolonych w judaizmie pokarmów nie wyjaśnia, czym jest koszerność i jakie jest jej źródło, warto więc przyrzeć się temu ważnemu tematowi z bliska.

Na początek należy zaznaczyć, że koszerne jedzenie nie jest w jakiś sposób wyjątkowe czy niezwykle, zaskakujące swoim smakiem bądź aromatem. Hebrajskie słowo *kaszer* oznacza „właściwy”, „odpowiedni”. W całej Biblii Hebrajskiej, pojawia się ono tylko raz, w Księdze Estery, i to w odniesieniu do osoby.

O jedzeniu mówi się w Torze albo jako o zakazanym, nieczystym (rytualnie), albo jako o czystym (rytualnie). I to właśnie Tora, a w ślad za nią rabini, określa, co jest zakazane do spożycia, a co dozwolone.

Mówiąc najogólniej, koszerne produkty to takie, które: zawiera tylko koszerne składniki, nie łączy tego, czego łączenie jest zakazane (na przykład nabiału i mięsa) oraz został przygotowany przy użyciu koszernej naczyń i przyborów kuchennych.

Koszerne pożywienie można z kolei podzielić na trzy kategorie: mięsne, mleczne oraz *parwe*, czyli ani mięsne, ani mleczne. Do tej ostatniej kategorii przynależą warzywa, owoce, jajka oraz ryby.

Nie każde mięso jest, rzecz jasna, koszerne. Radek mówi, że nie je wieprzowiny. Tora uznaje za dozwolone mięso tych ssaków, które są przeżuwaczami i mają rozdzielone kopyta. Świnie są parzystokopytne, ale też wszystkożerne i dlatego wieprzowina nie jest koszerne. Dozwolone jest natomiast spożywanie mięsa krów, kóz czy owiec, ponieważ zwierzęta te spełniają oba wspomniane kryteria.

Jeśli chodzi o ptaki, Tora wymienia tylko gatunki zakazane: drapieżne oraz padlinożerne. Zakazane jest spożywanie owadów (poza kilkoma gatunkami szarańczaków), gryzoni, gadów oraz płazów. Z kolei zwierzęta wodne muszą posiadać łuski i skrzela, by były koszerne. Z tego właśnie powodu w filmach przykładem niekoszernego jedzenia były owoce morza.

Jednak znaczenie ma nie tylko to, czy dane zwierzę jest koszerne. Istotny jest także sposób, w jaki zostało zabite, co z kolei łączy się z tematem uboju rytualnego – *szechity*, którego dokonuje rzeźnik *rytualny* – *szochet*. Osoba taka posiada odpowiednie przygotowanie oraz cieszy się uznaniem i nienaganną opinią społeczności. Szlachtując zwierzę, rzeźnik używa specjalnego, bardzo ostrego noża, który nie może mieć żadnej, nawet najmniejszej skazy. Następnie mięso i organy wewnętrzne są poddawane starannym oględzinom, by wykluczyć jakiegokolwiek choroby, na które zwierzę mogło cierpieć. W judaizmie surowo zabronione jest spożywanie krwi (uosabiającej życie), dlatego mięso przed przyrządzeniem płucze się i soli, by pozbyć się całej krwi.

Zob. halacha

Halal

Halal (arab. „to, co nakazane”) oznacza wszystko, co jest w islamie dozwolone i stanowi przeciwieństwo haram, czyli uczynków zakazanych. Termin ten łączy się w szczególności z islamskimi zasadami żywieniowymi, zwłaszcza tymi dotyczącymi mięsa, jego przetwarzania i przygotowywania. Produkty halal to po pierwsze takie, które zostały wytworzone czy wyprodukowane przy użyciu maszyn, narzędzi bądź utensyliów oczyszczonych zgodnie z prawami *szariatu*, a więc prawa normującego życie wyznawczyń i wyznawców islamu; po drugie zaś takie, które nie zawierają żadnych elementów zakazanych przez to prawo. Ściśle zakazane jest spożywanie wieprzowiny i picie alkoholu.

Post piątkowy

W przeciwieństwie do judaizmu i islamu, w chrześcijaństwie nie ma zasad mówiących o tym, że jakieś pokarmy są zakazane. Istnieje natomiast tradycja powstrzymywania się od spożywania mięsa we wszystkie piątki w roku.

Żydzi polscy a Izrael i syjonizm

To kolejny temat, do którego bohaterowie filmów mają różne podejście. Jedni czują silną więź z Izraelem, inni słabszą. Niektórzy mówią, że w Izraelu czują się jak w domu, inni czują się tam obco. Zastanów się z uczennicami i uczniami, czy będąc częścią mniejszości można poczuć się w Polsce „u siebie”? W jaki sposób społeczeństwo większościowe wpływa na to, jak czują się w Polsce członkowie mniejszości?

Nie od dziś Żydzi mają różne podejście do tego, gdzie powinni zamieszkiwać. W okresie międzywojennym socjalistyczno-robotnicza partia Bund wyznawała zasadę *dojkajtu* (co w języku jidysz oznacza „tutejszość”), zgodnie z którą to Polska jest domem dla polskich Żydów. Podobnie myśleli Żydzi religijni związani z partią Agudat Israel jak i wielu Żydów akulturowanych. Natomiast dla partii syjonistycznych ojczyzną Żydów powinno być państwo Izrael utworzone na ziemiach, które Żydzi zamieszkiwali w starożytności. Świecka idea syjonizmu narodziła się pod koniec wieku XIX, wtedy też syjoniści zaczęli osiedlać się na terenach będących kolebką żydowskiego narodu i kultury. W 1948 roku powstało współczesne państwo Izrael.

Wielu bohaterów przywoływanych filmów czuje się Polakami, ale są osoby takie jak Natalia, którym trudno się w ten sposób określić. Taka postawa ma często związek z trudnymi doświadczeniami, wynikającymi z antysemityzmu lub stereotypowego opisywania Żydów. Polscy Żydzi spotykają się nierzadko ze stwierdzeniem, że nie są prawdziwymi Polakami. Taki przekaz, który jest bardzo bolesny i krzywdzący można czasem usłyszeć w mediach tradycyjnych i społecznościowych, a nawet w rozmowach ze znajomymi.

Spis treści

Wstęp - JCC Warszawa.....	2
Wstęp - Muzeum POLIN.....	4
Abraham	5
Bar micwa i bat micwa.....	7
Chala.....	9
Chanuka	11
Diaspora	13
Halacha	15
Język jidysz.....	16
Język hebrajski.....	17
Judaizm reformowany	18
Maca	19
Micwa.....	20
Miejsca modlitwy.....	21
Najważniejszy dzień tygodnia.....	23
Organizacje żydowskie w Polsce.....	26
Polin.....	27
Post.....	28
Religie abrahamowe. Podobieństwa i różnice	30
Stereotypy, uprzedzenia, dyskryminacja, hejt.....	31
Symbole religijne.....	35
Święte księgi.....	37
Turski, Marian.....	39
Tożsamość.....	40
Zasady żywieniowe	42
Żydzi polscy a Izrael i syjonizm.....	45

Autorki tekstów:

Alicja Abramowicz (JCC Warszawa)

Marta Eichelberger-Jankowska (Fundacja Centrum Taubego na Rzecz Edukacji i Życia Żydowskiego)

Koordinacja:

Alicja Abramowicz (JCC Warszawa)

Katarzyna Kulińska (Muzeum POLIN),

Projekt graficzny i ilustracje:

Karolina Karzyńska (JCC Warszawa)

Redakcja językowa i korekta tekstu:

Katarzyna Gliwińska

Copyright by Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN, Warszawa 2022

Copyright by JCC Warszawa, Warszawa 2022

Projekt jest finansowany przez Islandię, Liechtenstein i Norwegię w ramach Funduszu EOG oraz przez budżet krajowy

Iceland
Liechtenstein
Norway grants

Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego

Wspólnie działamy na rzecz Europy zielonej, konkurencyjnej i sprzyjającej integracji społecznej

